

AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ SZERTARTÁSI FORMULÁI.

„Nem minden, a ki azt mondja, Uram, Uram, menyen be a menynek országába, hanem az, a ki cselekszi az én mennyei atyám akaratát“. Jézusnak eme figyelmeztetése jó önkénytelenül tollam alá, midőn az unitárius egyház szertartási formuláiról néhány észrevételt elmondandó vagyok. Ezzel összhangzásban az én erős meggyőződésem az, hogy az unitáriusok egyházát eddig sem a forma tartotta fenns ezután sem az fogja fentartani. Bármit összefoglalhatunk szép szavakba, ha azoknak szellemét nem tudjuk belecsepegtetni a gondunkra bizottak szívébe.

Midőn azonban ezt előre bocsátom, egyszersmind hangsúlyozni óhajtom, hogy én is szükségesnek tartom azt, hogy egyházunk szertartásaiban összhang legyen. Óhajtanám, hogy lelkészeink, vagy mások kitalálnák azt a legjobb formát, a melyen hiveink mindenike ugyanarról a magasztos lényegről szóló meggyőződését nyilvánítaná. Azonban ha ezt lehetségesnek gondolnám is a jelenre és a következő pár tiz évre, éppen nem tartanám annak az azután következőkre. A „Keresztény Magvető“ mult számában közölt nézetét Gyöngyösi István urnak, tehát csak abban az értelemben pártolom, hogy az elavult formák helyett, a mai igényeknek megfelelőket kell előállítani.

Az „Úri imát“ illetőleg abban a nézetben vagyok, hogy az sem nem unitárius, sem nem trinitárius egyház szertartási formula. A felett felekezeti szempontból, vagy közmegegyezéssel csak annyiban lehet itélni, a mennyiben az a kérdés forog fenn, hogy az isteni tiszteletnek e vagy ama részében használtassék-e, vagy nem. Ezentul teljesen a bibliai kritika dolga eldönteni, hogy azt milyen alakban irták és hogy kellene használni.

A bibliai kritika az Uri ima eredeti formájára vonatkozólag, nem éppen összhangzatosan nyilatkozik, és nem is nyilatkozhatik, mivel már a két synoptikus evangéliumban, (Máté VI, 9—13. és Luk. XI, 2—4.) nagyon lényeges eltérés van. A Máté-é sokkal hosszabb, mint a Lukácsé. Melyik felelt meg a Jézus imájának? Az első, mivel hosszabb, vagy az utolsó, mivel rövidebb? Sokan vannak, kik az elsőt tartják eredetibbnek, de kérjük, hogy jogos alapon ragaszkodnak-e hozzá. Nem, mert a bibliai kritika általában nem tulajdonit nagyobb hitelességet a Máté evangéliumának, mint a többieknek, de nem főleg azért sem, mert ha ez ima Jézustól ered, a mi, hogy ugy van, mi kétségbe sem vonjuk, — akkor Jézus bizonynyal a lehető legkövidebb és legegyszerűbb szavakban mondta volt el részint azért, hogy egyszerű és kevés tanultságu követői könnyen megtarthassák, és részint azért, mert a pogány és fareziusi

sokbeszédűségnek határozottan ellensége volt, a mint kitetszik Máté VI. 7., Márk XII. 40., Luk. XX, 47., Máté XXIII. 14. (az utóbbi betoldás.)

De végül még azért is, mert a Lukács evangéliumának előadása szerint Jézusnak nem volt célja formához kötni hiveit, a mint-hogy csak akkor tanítja meg őket imádkozni, a mikor arra felkéri. A Máté szerinti előadás és körülmény tehát kétséssé válik részint azért, mert igen különös tendenciával vétetik elő, de részint azért is, mert egészen más alkalomból mint Lukácsnál; már pedig azt éppen nem tartjuk valószínűnek, hogy Jézus mind a kettőre külön tanította volna meg őket.

De hadd lássuk a dolgot közelebbről. A Károli biblia szerint a Máté és Lukács evangéliumában csaknem egy az Uri ima. Leglényesebb eltérés abban van, hogy Lukácsnál az ima záródéka, a doxologia, hiányzik. Csakhogy így volna, hej de biz ez csak látszat, és merő csalódás, mert a Lukács szerinti ima hol egy, hol más célból ki van toldva azért, hogy a másikat megközelítse. Ez állításunkat igazolja már a Hieronimus (Jeromos) Uj testamentuma, melynek első részét 384-ben adta ki az ő szokott pontosságával és éles ítél-tével. Utána a tizenhetedik száz jeles kritikusan Millen elkezdve, Wettstein, Griesbach, Scholtz, Lachmann, Tregelles és Tischendorf újabb felfedezésű kéziratokból és régi fordításokból kiindulva, ugyanarra a megállapodásra jöttek. Az új angol biblia fordítók vagy revisorok, kik különben elég conservativek voltak eljárásaikban, csaknem összhangzásban e kritikusokkal, sokkal rövidebb alakban adták ki, s magyar kritikusaink közül a néhai Simén Domokos és Nagy Ignác (Jézus imája Theol. könyvtár V. köt.) hasonló rövidejséggel fordították le. Ezek után jogosan vonhatjuk azt a következtetést, hogy a Lukács szerinti ima Máté-ből bővített ki.

De kérhetőné olvasónk, hogy éppen az a körülmény is, hogy a Lukácsét Mátéjéből egészítették ki nem arra mutat-e, hogy a Mátéé az eredeti? Ez még éppen nem, de az igenis lehetséges, hogy a Máté-ében is eredetileg csak anynyi volt meg, mint a Lukács-ében, s abból aztán az első egyházakban használat alatt bővítették ki először Mátét és azután Mátéből a másolók és fordítók Lukácsot is. E feltevésünket igazolja az a tény, hogy a mely részek Mátében mint bővítések fordulnak elő, az Augustin nézete szerint sem változtatnak semmit az értelmén.

Az ima, Schenkel szerint, későbbi kibővítése egy régi eredeti alaknak. És ez elég természetes is, mivel az Uri imát nagyon korán kezdték használni az isteni tiszteletek tartásakor és bevonták liturgiájokba. E használat következtében toldott hozzá: a mi, vagy mi-énk ἡμῶν; ki a mennyben ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, oly célból, hogy ez által a πατερ szó megmagyaráztassék. A „mennyben“ fogalom szoros összekötetésben látszik lenni a harmadik kérdés második felével: „legyen meg akaratod, mint a mennyben, ugy a földön“, és bizonyos tekintetben ismétlés. „A mennyben“ szó egészen sajátos szava Mátének, s szoros viszonyban áll a „Mennysország“ és „Isten orszá-

ga“ fogalmakkal (Mát. 5.¹⁶⁻⁴⁶⁻⁴⁸. 6.¹¹⁻¹⁴⁻²⁰⁻³². 7.¹¹⁻²¹. 10.³²⁻³³. 12.⁵⁰. 15.¹³⁻¹⁶. 17. 18.¹⁰⁻¹⁴⁻¹⁹⁻³⁹. 23.⁹.) melyek mind Márknál, mind Lukácsnál csak egyszer fordulnak elő. Csupán kibővítésnek tekinthető: de szabadsíts meg a gonosztól; de a *πανερός*-t helytelenül veszik némelyek személynek, mert ha ez egyáltalában helyet foglal itt akkor „erkölcsi rosz“ értelmében veendő v. ö. Róm. 12.⁹ (Meyer.)

Végül az imának utolsó része, az ugynevezett doxologia: „Mert tied az ország, a hatalom és a dicsőség mindörökké. Amen.“ nincsen semmi összeköttetésben a szöveg többi részével. A régi codexek közül csak R.-ben van meg, többiből hiányzik. Egyetlen kritikai szövegben sem fordul elő, avagy csak azzal a megjegyzéssel, hogy nem hiteles. Griesbach kihagyja, megjegyezvén, hogy most „mert tied az ország mindörökké Amen“, majd „mert tied az atya, a fiu és a szentlélek országa, hatalma és dicsősége“, majd pedig a fennebbi alakban szerepel, annyira, hogy minden más forrásra hivatkozás nélkül bátran kimondhatjuk, hogy ez teljességgel nem tartozik az Uri imához.

De hát mi marad meg végül is az egész szép imából? A fennebb elősorolt s még megbővithető okok alapján a következő:

Máténál 6 rész 9—13.

- 1) Atyánk,
- 2) Szenteltessék meg neved;
- 3) Jőjjön el országod;
- 4) Legyen meg akaratod mint menyben úgy a földön.
- 5) Holnapra való kenyerünket add meg ma.
- 6) Engedd el a mi tartozásainkat, miképen mi is elengedtük a nekünk tartozóknak.
- 7) És ne vigy a kisértetbe.

Lukács 11. rész. 2.

- Atya, szenteltessék meg neved;
- Jőjjön el országod;
- Nélkülözhetlen kenyerünket, add meg a napról-napra valót.
- És bocsásd meg bűneinket, mert mi is megbocsátunk minden ellenünk vétőnek.
- És ne vigy minket a kisértetbe.

A mint e táblázatból kitetszik, a két rövidített alaknak 4-dik és 6-ik pontjai között lényeges eltérés van. A 4-ikre nézve fennebb már megjegyeztük, hogy az egészen az első evangelium írója sajátos fogalomkörébe tartozik, most már azt is hozzá kell tennünk, hogy valószínűnek látjuk, hogy az eredeti imában nem volt meg. E feltevésünket megerősítik Hanne (Bibel Lexikon), Schenkel (Charakterbild Jesu), Nagy I. (Jesús imája). A 6-ikra nézve azt tartjuk, hogy a Lukács szerinti a helyesebb, inkább megegyezik a Jézus szellemével. Az utolsó meg van mind a két irónál és mégis a szöveg összhangja azt kívánja, hogy igazat adjunk Nagy Ignácznak és azt mondják, hogy a 14-ik vers; mert ha megbocsátjátok az embereknek az ő vétkeiket, megbocsátja néktek is a ti mennyei atyátok — ez előtt állott, a 12 vershez tartozott, s ennek a kettő között nincsen helye.

Maga a conservativ Meyer is azt jegyzi meg, hogy a kezdő szó „*γάρ* weist zurück auf v. 12., dessen Sinn nun weiter erörtert wird.“ Elannyira, hogy még ez a vers is kihagyatva, a valószínűleg legrövidebb szövegét így lehetne összeállítani:

Atya, szenteltesse meg neved;
 Jőjjön el országod;
 A holnapi kenyerünket add meg nekünk ma;
 Bocsásd meg vétkeinket, mert mi is megbocsátottunk az el-
 lünk vétetteknek.

Egyszerűség és rövidség tekintetében már alig volna felülmul-
 ható ez ima! Az első kettő Isten dicsőítése és magasztalása, a má-
 sodik ellenben a mi kérésünk tőle. Atya, szent a te neved mi előtt-
 tünk, kerüljük annak beszenyvezését, óvakodunk oknélküli emleget-
 ésétől. Te szent vagy, legyen megszenteltetve még neved is általunk.
 A Jézus kijelentésének sarkpontja, az istenfiuságnak, az emberek tu-
 datába való átültetése abban áll, hogy ő a zsidók Jahvehjét a felle-
 gek mögül lehozta a földre és hatalmas ur helyett szerető atyává
 tette. Tanuljuk meg tehát kérni, hogy jőjjön el ez ország, hogy le-
 gyünk annak tagjai, s hogy érezzük annak idvezítő, megszentelő és
 boldogító erejét. Ekkor aztán mindenek javunkra lesznek, ha kérjük
 Istentől. Ő megadja mindazt, a mi szükséges, de főleg a kenyeret,
 hogy táplálhassuk testünket. De ne merüljetek el a világi gyönyör-
 ökben, mert lám azok a léleknek megöli. Imádkozzatok minden-
 nap, hogy Isten bocsássa meg, a mit vétettetek, és a mint ő könyö-
 rülő, úgy igyekezzetek azok lenni ti is. Ime, minden, a mi az égre
 és földre, a testre és a lélekre tartozik, minden összefoglalva egy
 néhány szóban. Kell-e ennél egyszerűbb és szebb talisman egy élet-
 nek? A kritika vívmányai — nagyon röviden előadva — ezek.

De mit tegyünk akkor, mikor nem theologusokkal s annál ke-
 vésbé kritikusokkal, midőn a szokás törvényével és egy egész könyv-
 vel állunk szemben? Mit akkor, midőn oly téren járunk, a hol nem
 papok a prédikálás és nem tanítóké a tanítás; a midőn a bölcsőből
 kivett gyermeket anyja ölén látjuk és azt halljuk, hogy már mondo-
 gat egy-egy szót a legszebb imából. Ne zavarjuk meg őket, mert
 köztük nem a szavak, hanem a hangok beszélnek. A gyenge ész egy
 esztendő alatt felét fogja megtanulni valószínűleg e rövid imának is,
 míg ellenben az érzékeny kebel tele fog telni az anyai szívnek soha
 el nem enyésző leheletével.

Az én véleményem az Uri imára nézve tehát az, hogy az egy-
 házi szertartások alkalmával használtassék a Máté evangéliumának
 szövege szerint, kihagyatván belőle a szándékos és csak néhol haszná-
 lt betoldások, milyenek az u. n. doxologia és egyes oly szavak, melyeket
 részint a kiadók, részint a gyakorlat változtatott meg, vagy szőtt bele.

Mi atyánk, ki a mennyben vagy,
 Szenteltesse meg neved;
 Jőjjön el országod; legyen meg akaratod;
 A mindennapi kenyerünket add meg ma,
 És bocsásd meg a vétkeinket, mert mi is megbocsátottunk az elle-
 nünk vétetteknek,*)

És ne vigy kísértetbe, hanem szabadíts meg a gonosztól.

*) E két szót nemcsak azért tartom szükségesnek így használni, mert a
 szöveg így kívánja hanem azért is, mert a jelen, vagy jövő fogalma által a mi
 fogadásunk az Istenhez intézett kéréssel szemben feltételes lenne, a mi egészen
 helytelen.

Midőn a gyakorlatnak és közszokásnak hódolva, ennyiben a régi mellett óhajtok maradni, egyszersmind hangsúlyozom azt, a mit még más alkalommal is hangsúlyoztam, hogy a magyar közönségnek egy szép nyelvezetű és az eredetinek megfelelő bibliai fordítást kell megteremteni a használatban levő és oly fülsértően rozsz nyelvezetűek helyett. Ekkor aztán az Uri imát is visszaállíthatjuk a maga eredetiségébe, de addig vajmi nehezen.

Es most, hivatkozván amaz idézetre, melyet cikkem elejére írtam, az Uri ima használatára nézve azt mondom, hogy közös isteni tiszteleteinkben a lehető legritkábban kell használnunk, mert különben elveszti szépségét és hatását s olyanná fajul, mint az „olvasó“, vagy a „keresztvetés“, melyeknek üdvszerző hatása attól függ, hogy ki hányszor forgatja vagy veti el, és nem attól, hogy kinek mennyire hatotta meg lelkét annak használása. Én teljesen elégségesnek tartom, hogy rendes isteni tisztelet alkalmával csak egyszer használjuk és pedig az isteni tisztelet végén, hogy ez legyen az egésznek bevezetője, koronája, mely esetben a záríma fölöslegessé válván, azt ki kellene hagyni, annyival is inkább, mert hisz azt is legtöbbször ez imához hasonlónak szokták tenni az által, hogy vagy a bibliából egy pár verset, vagy az énekes könyvből egy pár éneket mondanak el. Nagyobb ünnepek alkalmával kétszer, t. i. a beszéd után és az urvasora osztási, esketési, papszentelési stb. agendák után volna használandó, mint a melyek az elsőtől rendszeresen különállók.

Ennyit ohajtottam ez alkalommal a magam részéről elmondani.

Boros György.

KELEMEN BENŐ.

1792, április 9. — 1883, június 3.

Az unitárius egyház nagy jótevője, Nagyernyei **Kelemen Benő**, egyháztanácsos, kolozsdobokaköri felügyelő-gondnoknak halálát jelzik e gyászsorok, a bensőség átérzett igaz tisztelet és őszinte részvét halvány kifejezései.

Az utóbbi években Kelemen Benőnél nagyobb halottja nem volt az unitarius vallásközönségnek. Nemcsak szép férfi alakja s magas életkora, hanem esze, szive, jelleme és egész élete meszsze felülemelték a köznapiság alantos színvonalán. Benne a régibb nemzedéknek egyik legtisztéletreméltóbb kimagasló alakját szemléltük mindig körünkben. Egyéniségének és kiváló érdemeinek értékét nagy mértékben növeli, ha tudjuk, hogy életpályája mily szerény kezdettel indult ki, s kitartó szorgalom, erély és becsületos munka által mily gazdag és fényes eredménynel végződött.

Három drága kincsnek szentelte élete munkásságát: forrón szeretett családjának, hazájának és egyházának. És mindháromnak főleg az anyagi téren tett lényeges szolgálatokat. Amannak szép vagyont szerezve, számára tekintélyes anyagi jólétet biztosított. Emennek,